

Tutkimuksia

Suomalaiset ja terrori Venäjällä

Hannu Immonen

Stolypin, terrorismi ja Suomi

Venäjän pääministeri Pjotr Stolypin haavoittui kuolettavasti salamurhaajan ampu-
mista luodeista Kiovassa syyskuun alussa 1911. Viisi vuorokautta haavoissaan viruttuaan Stolypin kuoleman lähestyessä lausui: ”Tärkeintä on, että sana Suomi kuuluu”.¹ Pääministerin oraakkelimainen viimeinen viesti voidaan tietysti tulkita monella eri tavalla, jos sitä ylipäänsä pitää ryhtyä tulkitsemaan. Kuten jäljempänä käy yksityiskohtaisemmin ilmi, terroristin luoteihin kuolemaa tehneen Stolypinin Suomi-assosiaatio oli kuitenkin sekä luonnollinen että looginen, sillä Suomi oli vuosina 1906–08 toiminut venäläisten terrorijärjestöjen tukikohtana, josta ne olivat toistuvasti uhanneet pääministerin henkeä. Tällä taas oli ollut oma vaikutuksensa Stolypinin Suomen-politiikkaan sekä ns. toisen sortokauden alkuvaiheisiin, jotka ovat seuraavassa tästä näkökulmasta lähemmin tarkasteltavina.

Venäjällä puhkesi hallitusta vastaan 1870-luvun jälkipuolella laaja terrorikampanja, joka huipentui maaliskuussa 1881 keisari Aleksanteri II:n murhaan. Sen jälkeen terroriteot loppuivat lähes kokonaan noin kahdenkymmenen vuoden ajaksi.

Tosin murhan jälkeen vallankumoukselliset edelleen hyväksyivät varsin yleisesti terrorin käytön. Siitä pidättydyttiin yleensä vain taktisista syistä, koska uskottiin, ettei terroritoimilla tehokkaan poliisivalvonnan takia ollut menestymisen mahdollisuuksia. Yksittäisiä terroristiryhmiä toimi kaikesta huolimatta edelleen, kuten esim. vuoden 1886 lopussa syntynyt ryhmä, jonka mielestä terrori piti laajentaa kaikille elämänaloille. Sen toiminta katkesi tosin seuraavana vuonna pidätyksiin, jotka aiheutuivat poliisin tietoon tulleesta ryhmän suunnittelemasta Aleksanteri III:n murhasta.²

Vallankumouksellisten ja oppositiopuolueiden järjestäytyminen vuosisadan vaihteessa merkitsi terrorin elpymistä, sillä tuolloin syntynyt sosialistivallankumouksellinen puolue (PSR) päätti ottaa terrorin käytön keskeiseksi taistelumenetelmäkseen. Sillä se pyrki heikentämään valtiovallan toimivuutta ja siten saamaan tilaa vallankumoukselliselle liikehdinnälle. Tämän tavoitteen toteuttamiseksi puolueeseen perustettiin terrori-iskujen järjestämiseen erikoistunut taistelujärjestö, jonka tehtävänä oli puolueen keskuskomitean ohjeiden mukaan suunnata iskujaan sen kulloinkin tarkoituksenmukaisina pitämiin kohteisiin.

Terrori oli vuosisadan vaihteessa muutenkin nousemassa Venäjällä uudestaan pintaan, sillä jo ennen taistelujärjestön perustamista opetusministeri N. P. Bogolepov sai surmansa terrori-iskussa. Taistelujärjestön ensimmäinen

uhri oli puolestaan sisäministeri D. S. Sipjagin helmikuussa 1902. Hänen murhaansa seurasi heinä-elokuun vaihteessa samana vuonna yri-tykseksi jäänyt attentaatti Harkovin kuvernööri I. M. Obolenskia vastaan.³

Seuraavana vuonna poliisi tosin onnistui pidättämään järjestön johtajan Grigori Geršunin, mutta se ei estänyt PSR:n terroristeja jatkamasta toimintaansa. Suurimman menestyksen taistelujärjestö saavutti kesällä 1904, jolloin siihen kuulunut terroristi heitti pommin Sipjagin seuraajan, sisäministeri Vjatseslav von Plehwen vaunuihin ja onnistui tappamaan tämän. Vuoden 1905 helmikuussa Nikolai II:n setä, Moskovan sotilaspiirin kovaotteinen komentaja ja Moskovan kenraalikuvernööri, suuriruhtinas Sergei Aleksandrovitš joutui puolestaan taistelujärjestön uhriksi.⁴ Vuoden 1905 vallankumous oli tällöin jo alkanut.

Stolypin sisäministeriksi

Terrorisminvastaisen turvallisuusjärjestelmän johdon keskipisteessä oli sisäministeri, jonka henkeä terroristit juuri tästä syystä erityisesti tavoittelivat. Sipjaginin murha 1902 sekä Plehwen murha 1904 olivat puolestaan osoittaneet, että Venäjän sisäministerin paikka oli nimenomaan tässä mielessä varsin tuulinen.

Saratovin kuvernööri Pjotr Stolypin oli vuoden 1905 vallankumouksen alussa osoittanut poikkeuksellista kyvykkyyttä kuvernementinsa vallankumousliikkeen kukistamisessa ja järjestyksen palauttamisessa levottomalle hallinto-alueelleen. Vallankumouksellisen liikehdinnän yhä jatkuessa ympäri valtakuntaa tehokkaalle kuvernöörille tuli duuman avajaisten edellä huhtikuussa 1906 kutsu I. V. Goremynin muodostaman hallituksen sisäministeriksi johtamaan terroristeja ja vallankumouksellisia vastaan käytävää taistelua.⁵

Sisäministerin alaisena toimi laaja ja mo-keen suuntaan ulottuva terrorisminvastainen taistelukoneisto. Sisäministeriössä toimi poliisidepartementti ja siinä puolestaan ”erityiso-sasto”, joka periaatteessa johti vallankumouksellisia ryhmiä vastaan käytävää toimintaa.

Sen kanssa oli koordinoitu ”yleisen järjestyksen ja turvallisuuden suojeluosastot”, joita oli alettu perustaa 1880-luvulta lähtien asteittain erityisesti suuriin teollisuuskaupunkeihin kuten Pietariin, Moskovaan ja Varsovaan. Ehkä parhaan kuvan niiden tehokkuudesta antaa se, että nämä ”Ohranan” nimellä tunnetuksi tulleet osastot antoivat sittemmin nimen koko poliisille. Stolypinin kaudella Pietarin ”suoje-luosaston” päällikkö eversti A. V. Gerasimov johtikin tosiasiallisesti koko salaisen poliisin terrorisminvastaista toimintaa. Myös santarmit olivat muodollisesti sisäministerin alaisia, mutta tosiasiaassa toimivat usein varsin itsenäisesti, varsinkin kun sisäministeri ja poliisiosas-ton johtaja olivat tavallisesti siviilejä.⁶

Mutta aivan erityinen rooli poliisin terroris-minvastaaisessa työssä oli salaisilla agenteilla. Aleksanteri II:n murhan jälkeen Venäjän polii-si oli ryhtynyt systemaattisesti soluttamaan omia agenttejaan epäiltyihin vallankumouk-sellisiin ja terroristiryhmiin. Vaikka kyseessä ei sinänsä ollut pelkästään Venäjällä käytetty po-liisitoimen muoto, siitä kehittyi nimenomaan toiminnan laajuuden ja merkityksen vuoksi Venäjän poliisille tyypillinen toimintatapa. Varsinkin poliisidepartementin johtajana val-lankumouksellisen liikkeen uuden nousun ai-kaan vuosina 1902—04 toiminut Aleksei Lo-

1. cit. (*J. K. Paasikivi*), Paasikiven muistelmia sortovuosilta II (Helsinki—Porvoo—Juva 1986), s. 178. Stolypinin sur-masta tarkemmin ks. *Mary S. Conroy*, Petr Arkad'evich Stolypin. Practical Politics on Late Tsarist Russia (Boulder, Colorado 1976) s. 189.

2. *Norman M. Naimark*, Terrorists and Social Democrats. The Russian Revolutionary Movement Under Alexander III (Cambridge, Mass., 1983), s. 242, *A. I. Spiridovitš*, Revoljutsionnoe dviženie v Rossii: Partija Sotsialistov-Revoljutsionerov i eia predšestvenniki (Petrograd 1916), s. 4—8. 3. Terroristitšeskij element v našei programme, Revoljutsionnaja Rossija 7/1902 s. 4—5, *Manfred Hildermeier*, Die Sozialrevolutionäre Partei Russlands (Köln, Wien 1978), s. 58—65, *Spiridovitš*, s. 131.

4. *Edward H. Judge*, Plehve: Repression and Reform in Imperial Russia, 1902—1904 (New York 1983), s. 230—237, *Spiridovitš*, s. 145, 188—189.

5. *Hildermeier*, s. 150—164, 216—223, *Jonathan Sanders*, Lessons from the Periphery: Saratov, January 1905. Slavic Review 2/1986, s. 229—244, *Robert D. Warth*, Stolypin, Petr Arkad'evich. The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History (MERSH), 37 s.151.

6. *Nurit Schleifman*, Undercover Agents in the Russian Revolutionary Movement. The SR Party, 1902—1914 (Oxford 1988), s. 10.

puhin oli pitänyt agenttien soluttamista vallankumouksellisiin järjestöihin koko poliisitoimen perustana.⁷

Uuden sisäministerin huomio kiinnittyi niihin erittäin tarkkoihin ja yksityiskohtaisiin raportteihin, joita eversti Gerasimov toimitti terroristien toimista korkeimmalle esimiehelleen. Stolypinin tiedusteltua asiaa Gerasimov paljasti hänelle salaisuuden: poliisi oli onnistunut soluttamaan oman agenttinsa PSR:n terroristijärjestöön aivan sen johdon välittömään läheisyyteen. Juuri tämän agentin — Jevno Azefin — avulla salainen poliisi oli onnistunut pääsemään selville valtakunnan pelätyimmän terroristijärjestön toiminnan yksityiskohdista ja sijaintipaikoista.⁸

Näin uudelle sisäministerille välittyi suunnilleen seuraava kuva: Osittain ulkomailla ja osittain Etelä-Venäjällä tukikohtiaan pitänyt terroristijärjestö oli vuosina 1902—04 suorittanut yhteensä 6 attentaatia. Vuonna 1905 se oli edelleen onnistunut laajentamaan toimintaansa ja suorittanut yhteensä 44 terrori-iskua. Syksyllä 1905 järjestö oli siirtänyt päämajansa Sveitsistä Suomeen. Se sijaitsi Imatralla, hyvien kulkuyhteyksien päässä Pietarista, mutta silti Venäjän poliisin ulottumattomissa. Vuoden 1906 alussa, valtakunnanduuman kokoontuessa, järjestön toiminta oli toistaiseksi keskeytetty, mutta sitä ei kuitenkaan ollut hajoitettu.⁹ Stolypinille oli siten kohta sisäministerin virkaan astuttuaan käynyt selväksi Suomen suuriruhtinaskunnan keskeinen asema mm. hänen kaksi edeltäjänsä lyhyenä aikana hautaan saattaneen venäläisen terrorismin tukikohtana ja hermokeskuksena.

Attentaatti Stolypiniä vastaan

Kysymys terrorista aktualisoitui uudestaan ensimmäisen duuman hajottamisen yhteydessä heinäkuussa 1906. Stolypin nousi tällöin hallituksen johtoon, minkä lisäksi hän säilytti edelleen sisäministerin salkun. PSR:n keskuskomitea päätti puolestaan aloittaa keskeytyksissä olleet terroritoimet uudestaan ja vaati julkisesti niiden "voimakasta laajentamista hallintojär-

jestelmän kaikkia aktiivisia henkilöitä vastaan". Samalla puolue teki salaisen päätöksen Stolypinin surmaamisesta.¹⁰

Poliisijohtaja Gerasimov oli kuitenkin laatinut suunnitelman, joka tähtäsi taistelujärjestön vähittäiseen neutraloimiseen sisältäpäin. Poliisin tarkoituksena oli Azefin vihjeiden perusteella varjostaa järjestön jäseniä jatkuvasti ja näkyvästi ja siten luoda näiden keskuudessa mielikuvaa, jonka mukaan terroritoimia oli kaikkialle ulottuvan poliisivalvonnan takia mahdotonta toteuttaa. Suunnitelma oli kaikenkaikkiaan hyvin monimutkainen; sen osana oli mm. tarkoitus lavastaa murhayritys Stolypiniä vastaan terroristijärjestön kompromettomiseksi siihen myönteisesti suhtautuvassa julkisuudessa.¹¹

Mutta todellinen elämä kulki suunnitelman ohitse. Elokuun 12./25. päivänä 1906 kaksi pommia räjähti pääministerin huvilassa Aptekarin saarella hieman Pietarin ulkopuolella. Seurakset olivat tuhoisat. Stolypin itse tosin selvisi vahingoittumattomana, mutta virallisten tietojen mukaan isku vaati 27 kuolonuhria. Lisäksi haavoittuneita oli runsaasti, mm. Stolypinin tytär.¹²

Poliisi oli attentaatin johdosta aluksi ymmällään eikä sillä ollut täyttä selvyttä siitä kuka oikeastaan oli iskun takana. PSR:n taholta tulleet viestit kertoivat, ettei sen terroristijärjestöllä ollut attentaatin kanssa mitään tekemistä. Joka tapauksessa oli selvää, että poliisin terrorisminvastainen koneisto oli pettänyt. Stolypin ei jäänyt kauaksi ihmettelemään, vaan ryhtyi suoraan toimintaan. Kohta attentaatin jälkeen hallitus julisti valtakuntaan hätätilan ja perusti sen nojalla erityiset sota-oikeudet, jotka ryhtyivät käymään pikaoikeudenkäyntejä vallankumouksellisiksi ja terroristeiksi epäiltyjä vastaan. Niiden tuomiosta ei voinut valittaa, vaan se pantiin toimeen 24 tunnin kuluessa tuomion julistamisesta. Tuomio taas oli tavallisesti kuolemanrangaistus. Noin 1 000 vallankumoukselliseksi ja terroristiksi epäiltyä henkilöä teloitettiin tällä tavalla niiden kahdeksan kuukauden aikana, jotka oikeudenkäynnit mahdollistanut poikkeuslaki oli voimassa.¹³

Tutkittuaan jonkin aikaa erilaisia johtolan-

koja salainen poliisi käänsi huomionsa maksimalisteihin ja Stolypinia vastaan tähdätyn pommiattentaatin kuvio alkoi selvitä. PSR:stä oli kesällä 1905 eronnut erityinen nopeaa toimintaa vaatinut maksimalistinen ryhmä. Turhautuneena PSR:n taistelujärjestön terroritoiminnan keskeyttämiseen sen johtaja N. N. Sokolov oli kesällä 1906 perustanut oman terrorijärjestön, joka oli ryhtynyt itsenäiseen toimintaan ja saavuttanutkin kohta alussa huomattavan menestyksen.¹⁴

Attentaatti toi kouriintuntuvalta tavalla esille Suomen autonomian problemaattisen aseman Venäjän poliisin terrorisminvastasessa toiminnassa. Maksimalistien johtajat asuivat Suomessa, minkä vuoksi poliisi ei voinut pidättää heitä siellä. Syksyllä 1906 maksimalistit perustivat edelleen Sokolovin johdolla oman puolueen. Kesti vuoden 1906 loppuun saakka, ennen kuin Venäjän poliisin onnistui tehdä maksimalistien terrorijärjestö toimintakyvyttömäksi.¹⁵

Terrori laajenee

Samalla kun Suomesta käsin toimivia maksimalisteja yritettiin pidättää Stolypinin ja Gerasimovin suunnitelma PSR:n taistelujärjestön toiminnan neutraloimisesta totetui lokakuussa 1906. Järjestö hajosi tuolloin sisäisiin erimielisyyksiin ja Jevno Azef matkusti tympääntyneenä ulkomaille.¹⁶

Tosiasiassa terrorismin ongelma kumminakin paheni, sillä yhden, helposti valvottavan terrorijärjestön toimintaa ryhtyi jatkamaan kolme pienempää ryhmää. Näistä kahteen, joita johtivat matematiikan ylioppilas Zilberg sekä naisterroristi E. M. Lapina, kuului lähinnä entisiä taistelujärjestön jäseniä, joten jonkinlainen tuntuma poliisilla säilyi niihin edelleenkin. Sen sijaan kolmas, A. D. Traubergin ("Karl") johtama ryhmä, joka tuli tunnetuksi "Karlin lentävän taisteluryhmän" nimellä, oli syntynyt taistelujärjestöstä täysin erillään. Se koostui asialleen omistautuneista, kurinalaisesti elävistä, askeettisista nuorista terroristeista. Nämä pitivät päämajaansa Karjalan

kannaksella — "26 virstan päässä hallitsijan asunnosta" kuten Stolypin asian myöhemmin ilmaisi — ja tekivät sieltä nopeita iskuja Pietariin. Niiden jälkeen ryhmän jäsenet palasivat Suomeen, Venäjän poliisin ulottumattomiin, valmistelemaan seuraavaa iskuaan.¹⁷

Uusien ryhmien alettua toimintansa myös tulokset paranivat. Jo vuoden 1906 joulukuun puolivälissä tehtiin murhayritys amiraali Dubasovia vastaan; tammikuun alussa 1907 murhattiin Pietarin kaupunginpäällikkö von der Launitz, viikkoa myöhemmin seurasi ylisotaprokuraattori kenraali Pavlovin murha ja tammikuun lopussa murhattiin Pietarin rangaistusvankilan päällikkö eversti Ivanov. Lisäksi uusissa terrori-iskuissa sai surmansa muita vankilanjohtajia.¹⁸

Terroristien pääkohteena pysyi silti Stolypin itse. Ongelmana oli vain se, että tämä oli häneen kohdistetun attentaatin jälkeen muutanut tsaarin kutsusta asumaan Talvipalatsiin, mistä hän poistui ainoastaan harvoin ja tällöinkin vain vahvojen poliisijoukkojen saattamana.¹⁹

7. *Schleifman*, s. 12—13, *Nikolajevskij*, *Istorija odnogo predatelja* (Berlin 1932).

8. *Nikolajevskij*, s. 210—212, Gerasimovin mukaan PSR oli tuohon aikaan poliisin kannalta pelätyn puolue, A. V. *Gerasimov*, *Na lezvi s terroristami* (Paris 1985), s. 60. Systemi toimi tietysti myös toisinpäin ja PSR:llä oli oma merkittävä agenttinsa poliisin piirissä, vrt. *Viktor Tšernov*, *Pered burej* (New York 1953), s. 264.

9. Stolypin Langhoffille 5./18. 12. 1907 KKK XXVI/1908 I Jaosto VA. *Spiridovič*, s. 192, A. *Argunov*, Azef v partii S-R. *Na tšužoj storone* VI (1924) s. 187. *Schleifman*, s. 59—60.

10. *Spiridovič*, s. 244—246, *Nikolajevskij*, s. 214, *Gerašimov*, s. 84.

11. *Nikolajevskij*, s. 216—217, *Gerasimov*, s. 85.

12. Kaikkiaan uhreja oli haavoittuneet mukaan luettuna noin 100, *Gerasimov*, s. 88—89, *Robert D. Warth*, s. 152, *Nikolajevskij*, s. 222; *Spiridovič*in mukaan attentaatissa kuoli 32 ja haavoittui 22, *Spiridovič*, s. 291, *Conroy*, s. 25.

13. *Warth*, *ibid*, *Nikolajevskij*, s. 233.

14. *Spiridovič*, s. 293, 297, *Nikolajevskij*, s. 222; *Oscar Anweiler*, *Die Rätebewegung in Russland 1905—1921* (Leiden 1958), s. 115.

15. *Gerasimov*, s. 90—93.

16. *Nikolajevskij*, s. 232, 242—243.

17. Stolypin duumassa 5./18. 5. 1908, *Gosudardstvennaja Duma*. *Tretij sozyv*. *Stenografitseskije otkšety* 1908 g. *Sessija pervaja*. Vol. II (S. -Peterburg 1908), palsta 2928, *Gerasimov*, s. 118—119, *Nikolajevskij*, s. 239.

18. Stolypin Langhoffille 5./18. 12. 1907, *ibid.*, Stolypin duumassa 5./18. 5. 1908, p. 2923—2924, *Nikolajevskij*, s. 250—252.

19. *Nikolajevskij*, s. 251—252.

Tammikuun alussa 1907 terroristien suunnitelmat olivat silti vähällä onnistua. Stolypinin tarkoituksena oli yhdessä von der Launitzin kanssa osallistua uuden lääketieteellisen instituutin avajaisiin. Edeltävänä iltana poliisi sai vihjeen, jonka mukaan terroristit suunnittelivat avajaisissa kaksoisiskua pääministeriä ja kaupunginpäällikköä vastaan. Gerasimovin neuvosta Stolypin jäi tilaisuudesta pois ja säilytti henkensä. Neuvoista piittaamaton von der Launitz sen sijaan kohtasi matkansa pään.²⁰

Suomi terrorismin tukikohtana

Terroristien aktiviteetti oli jo vuoden 1906 syksystä lähtien johtanut Venäjällä voimistuviin poliisitoimiin. Tuolloin suoritettiin laajoja pidätyksiä. Terroristit ja vallankumoukselliset joutuivat menemään maan alle.²¹

Stolypinille oli täysin selvää, miten keskeinen asema Suomella oli terroristien tukikohtana. Ministerivaltiosihteeri A. Langhoffin käydessä syksyllä 1906 esittelyillä Nikolai II:n luona keskusteluissa tuli useita kertoja esille Venäjän vallankumouksellisten toiminta Suomessa. Tällöin kävi ilmi, että nimenomaan Stolypinin mielestä Suomen viranomaiset olivat osoittautuneet liian veltoiksi, minkä vuoksi hän oli vaatinut energisiin toimenpiteisiin ryhtymistä vallankumouksellisten toiminnan lopettamiseksi.²²

Stolypin otti suoraan yhteyttä Suomen viranomaisiin apulaisensa Langhoffille 27. 10./9. 11. 1906 lähettämällä kirjeellä. Stolypinin mielestä suuriruhtinaskunta muodosti pysyvän tukikohdan rikollisille järjestöille, jotka punoivat sala-hankkeita vallitsevaa valtiojärjestystä samoin kuin korkeassa asemassa olevien henkilöiden elämää vastaan. Kirjeessään Stolypin vaati Suomen viranomaisia pidättämään venäläiset vallankumoukselliset ja luovuttamaan nämä Venäjän viranomaisille. Edelleen hän vaati kotitarkastusten tekemistä venäläisten epäiltyjen luona, jolloin suomalaisen viranomaisen lisäksi läsnä piti olla myös venäläinen viranomainen. Lisäksi hän korosti,

että asia ei kiireellisyytensä vuoksi voinut jäädä odottamaan vuoden 1907 huhtikuussa koontuvaa eduskuntaa.²³

Suomen senaatti kuitenkin tyrmäsi Stolypinin vaatimukset tyystin. Pääministerin vaatimat lainmuutokset ja uudet asetukset eivät sen mielestä tulleet kysymyksenäkään, vaan ohjeet kuvernööreille valvonnan tehostamisesta olivat senaatin mielestä täysin riittäviä. Tämän mukaisesti senaatti lähetti kuvernööreille kiertokirjeen 4./17. 11. 1906, jonka mukaan näiden oli kirjallisen pyynnön perusteella luovutettava epäilty venäläinen Venäjän viranomaisille. Kotitarkastuksia sai toimittaa vain suomalainen, joskin venäläinen viranomainen sai olla läsnä ja tehdä kysymyksiä.²⁴

Venäjän poliisin kannalta kysymys ei kuitenkaan ollut pelkästään tietyistä asetuksista, vaan ylipäänsä Suomen autonomisesta asemasta. Vuoden 1907 alussa, kohta von der Launitzin murhan jälkeen poliisipäällikkö Gerasimov oli audienssillaan tsaarin luona korostanut kuinka terrorisminvastaisen toiminnan pääesteenä oli Suomelle myönnetty ”vapaa perustuslaki” (*svobodnaja konstitutsija*). Juuri sen ansiosta vallankumoukselliset organisaatiot saattoivat piileskellä Suomessa ja tulla vaarattomasti sieltä esiin. Suomen raja oli vain kahden tunnin matkan päässä Pietarista, joten vallankumoukselliset saattoivat kätevästi matkustaa olinpaikoistaan Pietariin ja päätettyään toimensa Pietarissa palata takaisin Suomeen. Lisäksi Gerasimovin mielestä Suomen poliisi suhtautui jatkuvasti vihamielisesti Venäjän poliisiin ja oli suuntauksessaan suuressa määrin vallankumouksellinen. Nikolai II oli audienssin päätteeksi luvannut Gerasimoville tehdä kaikkensa tämän ”sietämättömän olotilan” lopettamiseksi.²⁵

Stolypinille oli puolestaan jo vuoden 1907 alussa käynyt selväksi, ettei senaatin kiertokirjeellä ollut mitään todellista merkitystä. Maaliskuun loppuun mennessä hän oli useampaan kertaan ehtinyt valittaa ministerivaltiosihteeri Langhoffille, kuinka Suomen viranomaiset eivät osoittaneet riittävää myötämielisyyttä Venäjän viranomaisten etsiessä Suomen suunnalta Venäjän poliittisia rikollisia.²⁶

Esimerkkinä vaikeuksista, joita salaisella poliisilla oli Suomessa toimineiden terroristien vangitsemisessa voidaan mainita von der Launitzin murhanneen Zilberbergin ryhmän pidätys. Venäjän salainen poliisi tiesi, että ryhmä majaili Imatralla Uno Sireniuksen omistamassa Turisti-hotellissa, lähellä rautatieasemaa. Samassa rakennuksessa oli vuoden 1905 lopusta toiminut myös PSR:n keskuskomitea sekä taistelujärjestön johto. Vuoden 1905—06 vaihteessa PSR oli pitänyt siellä ensimmäisen puoluekokouksensa; samoin siellä oli pidetty muitakin oppositioryhmien kokouksia kuten lokakuussa 1906 ensimmäisen duuman trudovikkiryhmän kokous.²⁷

Venäjän poliisi ei kuitenkaan voinut tehdä pidätyksiä koska hotelli oli Suomen puolella. Agenttien soluttaminen sinne oli laitonta ja myös vaikeaa, sillä jos joku ulkopuolinen pyrki hotelliin hänelle vastattiin, että se oli ”täynnä”. Lopulta tammikuussa 1907 salainen poliisi onnistui monimutkaisten valmistelujen jälkeen soluttamaan kaksi matkailijoiksi naamioitunutta nuorta agenttiaan hotelliin. Nämä painoivat tarkasti mieleen kaikkien siellä majailevien venäläisten ulkonäön sekä värväsivät hotellin keittäjän ja sisäköön poliisin ilmiantajiksi. Tämän jälkeen Suomen rautatieasemalle Pietarissa järjestettiin jatkuva valvonta, joka johti nopeasti terroristiryhmän johtaja Zilberbergin pidätykseen.²⁸

Kysymys tsaarinmurhasta

Vaikka Zilberberg saatiinkin vangittua, ”Karlin lentävä taisteluryhmä” jatkoi Suomesta käsin edelleen toimintaansa. Juuri siitä oli muodostunut poliisin kannalta kaikkein vaarallisin terroristiryhmä. Samalla terrori alkoi saada uudestaan jalansijaa myös PSR:n piirissä, mikä tuli esille puolueen helmikuussa 1907 Tampereella pitämässä konferenssissa. Vuonna 1903 vangittu taistelujärjestön johtaja Grigori Geršuni oli onnistunut pakenemaan siperialaisesta vankilasta, minkä jälkeen hän oli kiertänyt ympäri maapallon saapuen oikeaan aikaan Tampereelle puoluekonferenssiin. Karismaat-

tisen terrorijohtajan esiintyminen kokouksessa nostatti vahvoja tunteita terrorin puolesta. Geršuni alkoi vaatia tsaarinmurhan toteuttamista, mutta puoluekonferenssia seuranneen toisen duuman aikana terroritoimet oli keskeytetty.²⁹

Kysymys tsaarinmurhasta oli ollut PSR:n terroristijärjestölle alusta pitäen ongelmallinen. Muistaen hyvin, kuinka Aleksanteri II:n murha ei ollut saanut aikaan minkäänlaista vallankumouksellista liikehdintää vaan oli päinvastoin johtanut poliistotoimien lisääntymiseen ja vallankumouksellisten toimintamahdollisuuksien kaventumiseen, tsaari oli terroristijärjestöä perustettaessa rajattu suunniteltujen terroriiskujen ulkopuolelle. Halua Nikolai II:n murhaamiseksi ei terroristeilta sinänsä puuttunut. Itse asiassa jo vuonna 1904, kohta von Plehwen murhan jälkeen, PSR:n ulkomaan osastossa oli tehty päätös Nikolai II:n surmaamisesta, mutta se oli jäänyt toteuttamatta. Tsaarin sedän, Sergei Aleksandrovitšin murha oli joka tapauksessa ollut merkki siitä, että terroritoimet alkoivat lähestyä tsaarin omaa persoonaa.³⁰

PSR:n keskuskomiteassa kysymystä tsaarinmurhasta oli vakavasti käsitelty vasta ensimmäisen duuman hajottamisen jälkeen kesällä 1906 komitean pääsemättä asiassa kuitenkaan ratkaisuun. Komitean pohdinnat olivat silti ilmeisesti tulleet Stolypinin tietoon, sillä sisäministeriön kirjeessä Langhoffille 27. 10./9. 11. 1906 oli mainittu, kuinka Suomessa majailevat vallankumoukselliset ”olivat puno-

20. *Gerasimov*, s. 94—96.

21. *Spiridovitš*, s. 383—386.

22. *A. Langhoff*, Sju år såsom Finlands representant inför tronen. Minnen och anteckningar åren 1906—1913, II (Helsingfors 1922—23), s. 47.

23. *Langhoff II*, s. 48, kirje on referoitu s. 48—51, *Osmo Jus-sila*, Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaissa suhteissa 1899—1914 (Helsinki 1979), s. 183.

24. *Jussila*, s. 183.

25. *Gerasimov*, s. 98.

26. Stolypin duumassa, p. 2927, *Langhoff II*, s. 187.

27. *V. Zenzinov*, *Perežitoe* (New York 1953), s. 264, *Sven Hirn*, Imatran tarina. Matkailumme valtavyilyltä (Imatra 1979), s. 131, hotelli paloi poroksi 1913 *ibid.* 166.

28. *Gerasimov*, s. 100—101, *Nikolajevskij*, s. 254, Zilberbeg teloitettiin 17./29. 7. 1907.

29. *Gerasimov*, s. 118—119.

30. *Nikolajevskij*, s. 216.

neet halpamaisen juonen hänen Majesteettinsa Keisarin kallisarvoista elämää vastaan”. Gerasimov taas oli ennen PSR:n kevään 1907 puoluekonferenssia saanut tietoja, joiden mukaan puolueen keskuskomitea oli tsaarinmurhan valmisteluissaan ennättänyt jo varsin pitkälle. Poliisipäällikkö totesi tällöin, ettei hän enää kyennyt kontrolloimaan terroristeja ilman Evno Azefin apua, joten tämä sai kutsun palata Italiasta takaisin entiseen toimeensa.³¹

Jo huhtikuussa 1907 Gerasimov onnistuikin pidättämään lähes koko taistelujärjestön tsaarinmurhan suunnittelusta epäiltynä. Stolypin saattoi puolestaan käydä inspiroimansa väliskysymyksen avulla duumassa PSR:n kimppuun syyttäen julkisesti puoluetta salaliitosta tsaaria vastaan. Stolypinin paljastus ei kuitenkaan herättänyt valtakunnassa mielenkuohua, vaan siihen suhtauduttiin pikemminkin välinpitämättömästi.³² Tämä taas merkitsi, että psykologiset esteet tsaarinmurhan suunnittelulta olivat PSR:n piirissä poistuneet.

Kysymys tsaarinmurhasta tuli varsinaisesti esiin PSR:n keskuskomiteassa toisen duuman hajottamisen jälkeen kesäkuussa 1907 Suomessa pidetyssä kokouksessa. Geršuni vaati jälleen tsaarin surmaamista ja häntä kannatti puolueen pääideologi Viktor Tšernov. Huolimatta näin vahvasta painostuksesta kokous ei kuitenkaan pitänyt murhaa vielä ajankohtaisena. Silti se päätti, että taistelujärjestö oli rakennettava uudestaan.³³

Taistelujärjestön uudelleen perustamisesta päätettiin lopullisesti PSR:n keskuskomitean kokouksessa Viipurissa syys-lokakuun vaihteessa 1907. Tuolloin järjestö päätettiin perustaa vanhassa muodossaan ja asettaa sen johtoon sekä Geršuni että Azef. Viimeksi mainittu ryhtyi kuitenkin aluksi johtamaan yksinään järjestöä, jonka ainoana tehtävänä oli nyt valmistella tsaarinmurhaa. Tämä ei tosin tapahtunut salaisen poliisin tietämättä, vaan päinvastoin taistelujärjestön uudelleen perustamisella oli myös sen tuki, sillä poliisi katsoi tällä tavalla parhaiten pystyvänsä kontrolloimaan syntyviä suunnitelmia sekä neutraloimaan ne.³⁴

Sotatilan uhka

Vuosi 1907 oli kääntymässä loppuun. Se oli ollut Venäjällä terrorismin huippuvuosi, sillä on laskettu, että tuolloin tehtiin yhteensä noin 2 500 terroritointia hallituksen virkamiehiä vastaan.³⁵

Nikolai II oli jo vuoden alussa luvannut Gerasimoville tehdä kaikkensa Suomen autonomian Venäjän poliisin terrorisminvastaiselle toiminnalle muodostaman ”sietämättömän olotilan” lopettamiseksi. Vuoden lopulla ”olotila” kaikesta huolimatta jatkui. PSR:n keskuskomitea ja taistelujärjestö punoivat Suomessa uusin innoin murhasuunnitelmia tsaaria vastaan. Samalla ”lentävä taisteluryhmä” urakoi omalla tahollaan ja murhasi lokakuun lopussa 1907 vankeinhoitoilyhallituksen päällikön. Vuoden loppua kohti poliisi sai edelleen vihteitä siitä, että Suomessa suunniteltiin attentaatteja hallituksen ministereitä sekä Pietarin sotilaspiiriin komentajaa suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitšia vastaan.³⁶

Stolypinin mitta alkoi vähitellen täyttyä. Hän oli vuoden 1907 aikana useamman kerran vaatinut Langhoffia vaikuttamaan Suomen senaattiin siten, että se vahvistaisi venäläisten vallankumouksellisten valvontaa.³⁷ Tuloksettomaksi jääneiden pyyntöjen vuoksi Stolypin hankki marraskuussa 1907 tsaarilta määräyksen Viipurin läänin julistamisesta sotatilaan, jollei kaikkein vaarallisimpia vallankumouksellisia organisaatioita Suomessa muuten onnistuttaisi likvidoimaan.³⁸ Samoihin aikoihin Langhoffin kanssa käymässään keskustelussa Stolypin oli suoraan ilmoittanut venäläisten olevan valmiita minkälaisiin äärimmäisyystoimiin hyvänsä terroristien kuriin saattamiseksi.³⁹

Ennen kuin Stolypin todella joutui tarttumaan ”äärimmäisiin toimiin” sattuma puuttui kuitenkin asioiden kulkuun. PSR:n taistelujärjestöä uudelleen organisoitaessa syksyllä 1907 ”lentävä taisteluryhmä” oli päätetty asettaa Azefin johdolla puolueen keskuskomitean alaiseksi. Se merkitsi ryhmälle lopun alkua, sillä sen piiriin oli levinnyt tietoja, joiden mukaan Azef oli poliisin agentti. Azef pääsi pian

huhuista perille ja päätti hankkiutua eroon kiusallisesta ryhmästä. Hän antoi poliisille epämääräisen vihjeen sen olinpaikasta ja muuta ei tarvittu. Salainen poliisi onnistui paikantamaan tukikohdan Suomesta. Stolypin ei antanut Suomen autonomisen aseman enää häiritä itseään, vaan määräsi Venäjän poliisin tekemään ratsian Suomen puolelle.⁴⁰

Ratsia vietiin läpi yöllä 4.—5./17.—18. 12. 1907 pienten epäselvyyksien merkeissä, mutta poliisi löysi joka tapauksessa Haapalasta laboratorion, Kuokkalasta pommeja ja Kellomäeltä ryhmän arkiston. Sen tietojen perusteella voitiin suorittaa lisää pidätyksiä. Ratsian jälkeisenä päivänä 5./18. 12. Langhoffille lähettämässään tiukassa kirjeessä poliisin menestyksestä rohkaistunut Stolypin vyöritti tämän eteen listan Suomesta käsin tehdyistä terroriattentaateista sekä vaati pikaisia ja reaalisia toimenpiteitä terroristien kukistamiseksi. Muussa tapauksessa Venäjän hallitus ei ottaisi vastuuta seurauksista.⁴¹

Terroria ei vielä ollutkaan onnistuttu täysin nujertamaan. Venäläis-italialainen terroristi, joka tunnettiin Venäjällä nimellä V. S. Lebedintsev ja italialaisissa yhteyksissä puolestaan nimellä Mario Calvino, oli jo pitkään suunnitellut attentaattia valtakunnanpuolesta vastaan ja ollut tässä mielessä yhteydessä ”lentävään taisteluryhmään”. Hän ryhtyi nyt johtamaan ryhmän toimintaa. Joulukuun lopussa poliisi sai uusia, joskin epämääräisiä vihjeitä siitä, että Lebedintsev — Calvinon johtama, Suomesta käsin operoiva ryhmä aikoi toteuttaa attentaatin suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitš ja oikeusministeri I. G. Štšeglovitovia vastaan. Poliisin saamien epämääräisten vihjeiden perusteella tiedettiin, että terroristien aikomuksena oli iskeä uhriensa kimppuun tsaarin uudenvuodenvastaanotolla.⁴²

Tämä suunnitelma epäonnistui, sillä uhreiksi aiottu pysyivät poliisin vaatimuksesta vastaanotolta poissa. Terroristeja ei kuitenkaan saatu kiinni, minkä vuoksi uutta iskua odottavassa Pietarissa vallitsi vuoden 1908 alussa puolentoista kuukauden ajan lähes piiritystilä. Kaikki saatavilla olleet poliisivoimat oli mobilisoitu Suomesta käsin uhkaavien ter-

roritoimien estämiseen. Suuriruhtinas ja oikeusministeri viettivät tämän ajan poliisien vartioimina lähinnä kotiaarestia muistuttavissa oloissa poliisin etsiessä kuumeisesti johtolankoja. Samalla Stolypin syytti jälleen Suomen poliisia laiskuudesta. Helmikuun lopussa 1908 poliisi onnistui lopulta pääsemään terroristien jäljille, minkä jälkeen iskua valmistelleet yhdeksän terroristia pidätettiin verekseltään suuriruhtinaan ja oikeusministerin asuntojen luota.⁴³

Suomen uusi asema

Terrorivaaran väistyttyä Stolypin saattoi ryhtyä selvittämään välejäan huonoon seuraan joutuneen suuriruhtinaskunnan kanssa. Vuodesta 1906 Suomen hallitusvaltaa oli käyttänyt triumviraatti, johon kuuluivat senaatin talousosaston varapuheenjohtaja Leo Mechelin, kenraalikuvernööri Nikolai Gerard ja Uudenmaan läänin kuvernööri Max Alfthan.⁴⁴ Tämä triumviraatti oli nyt täysin kompromettoinut itsensä Stolypinin silmissä terrorisminvastaisessa taistelussa osoittamansa passiivisuuden vuoksi.

Kenraalikuvernööri Gerardin vuoro tuli ensimmäiseksi. Hän sai lähteä terroriuhun lähesi-tyessä loppuaan helmikuussa 1908. Uusi ken-

31. Viktor Tšernov, Iz istorii partii S.-R. Pakazaniya V. M. Tšernova v sledstvennoi komissii partii S. R., Novyi Zhurnal 101 (1970), s. 175, Gerasimov, s. 113—114, Nikolajevskij, s. 263, Langhoff, s. 48.

32. Nikolajevskij, s. 268—271.

33. Nikolajevskij, s. 279—281.

34. Gerasimov, s. 114, Nikolajevskij, s. 284.

35. Pasquale E. Micciche, Terrorism in Russia, MERSH 39 s. 10—17.

36. Gerasimov, s. 118—119., Stolypin duumassa 5./18. 5. 1908, p. 2927—2028.

37. Langhoff III, s. 84.

38. Stolypin duumassa 5./18. 5. 1908, p. 2928, Nikolajevskij, s. 252, vrt myös Jussila, s. 221.

39. Langhoff III, s. 86.

40. Stolypin duumassa 5./18. 5. p. 2924, 2928, Gerasimov, s. 119, Nikolajevskij, s. 286, 297, Spiridovitš, s. 363.

41. Stolypin Langhoffille 5./18. 12. 1907, ibid., Langhoff III, s. 86, Jussila, s. 186.

42. Nikolajevskij, s. 298, Spiridovitš, s. 402—403.

43. Nikolajevskij, s. 297—299, 301, Gerasimov, s. 119—123, Conroy, s. 135.

44. Vrt. Jussila, s. 87—94.

raalikuvernööri Vladimir Boeckmann antoi ensitöikseen senaatin ohitse kaikille Suomen viranomaisille kehotuksen avustaa venäläisiä poliiseja näiden työssä.⁴⁵

Myös Mechelinin senaatin päivät olivat luetut. Senaatille ei koko aikana ollut käynyt täysin selväksi, mistä kenkä oikeastaan puristi. Se oli pitänyt Stolypinin vaatimuksia Venäjän poliisin toimivaltuuksien lisäämisestä lähinnä tekosyynä, jolla pääministeri pyrki saamaan lisää vaikutusvaltaa Suomen asioihin. Vielä joulukuun loppupuolella 1907 Mechelin oli uskonut, että Stolypin liioitteli terrorivaaraa.⁴⁶

Tässä ei sinänsä ollut mitään ihmeellistä. Senaatilla ei ollut käytössään samanlaista tiedonanto- ja urkintaverkostoa kuin Stolypinillä, jolla oli yksityiskohtaisemmat ja tarkemmat tiedot Venäjän vallankumouksellisten ja terroristien toiminnasta Suomessa kuin Suomen senaatilla konsanaan. Tämä siitakin huolimatta, että Suomen viranomaiset nimenomaan uskoivat venäläisiltä puuttuvan ”oikeita tietoja” suuriruhtinaskunnassa vallitsevasta tilanteesta.⁴⁷

Lisäksi senaatin sisäpoliittinen liikkumavara oli ollut erittäin vähäinen. Jo sen kiertokirje syksyllä 1906 oli aiheuttanut Suomen oppositiion piirissä lehtikirjoittelua senaatin myöntyvyydestä, ja muodollisesti se myöhemmin kaatui välikysymykseen, jossa sitä syytettiin liian suuresta myöntyvyydestä venäläisten vaatimuksia kohtaan.⁴⁸ Kyseessä oli perustustaillinen senaatti, jonka keskeisimpänä tehtävänä sen toiminnan alusta pitäen oli ollut lailisten olojen palauttaminen. Sille olisi ollut vaikeaa osallistua minkäänlaiseen toimintaan, joka olisi lisännyt venäläisen ”poliisivaltion” vaikutusta Suomessa — edes siinä tapauksessa, että sisäpoliittinen liikkumavara olisi sen sallinut.⁴⁹

Edellä mainituista syistä senaatti oli omaksumut puhtaasti legalistisen asenteen Stolypinin esittämiin toivomuksiin ja vaatimuksiin, jotka koskivat Venäjän poliisin toimivaltuuksien lisäämistä Suomessa ja yhteistä toimintaa terroristeja vastaan. Senaatin politiikka oli tehnyt mahdollisimman huonon vaikutuksen kahden vuoden ajan lähes päivittäisessä hen-

genvaarassa olleeseen Stolypiniin. Hänen painostuksestaan uusi kenraalikuvernööri ignoroi senaatin talousosaston täysin ja Nordenstrengin mukaan käsitteli sitä ”kuin ilmaa”.⁵⁰ Senaatin erosta tosin huolehtivat sen sisäpoliittiset vastustajat antamalla sille epäluottamuslauseen maaliskuun lopussa 1908. Stolypinin kannalta olennaisinta oli kuitenkin päästä Mechelinistä eroon ja sivuasiasa se, millä nimenomaisella perusteella tämä tapahtui.⁵¹

Uusi esittelyjärjestys

Vastatessaan 5./18. 5. 1908 duumassa hallituksen inspiroimiin, Suomea koskeviin välikysymyksiin, joista yksi juuri käsitteli venäläisten terroristien toimintaa Suomessa, Stolypin saattoi esiintyä voitonvarmana: terrori oli kukistettu ja järjestys palautettu valtakuntaan. Pääministeri tarkasteli suuriruhtinaskunnan ja terroristien yhteyksiä.⁵²

Suomessa oli Stolypinin laskujen mukaan pidetty vuoden 1907 helmikuusta joulukuuhun 25 konferenssia ja kokousta, jotka olivat luonteeltaan vallankumouksellisia. Lisäksi Suomen alueella ”oli valmisteltu ja organisoitu monet niistä murhayrityksistä, jotka pantiin toimeen Pietarissa”. Hän luetteli ”Karlin lentävän taisteluryhmän” aikaansaannoksia. Hän tosin myönsi, että terroritekoja järjestettiin muuallakin Venäjällä, mutta hänen mielestään Suomessa tapahtuneita ilmiöitä, ”ei edes meidän epänormaalina aikanamme... voitu pitää normaaleina” — kuten hän hieman monimielisesti totesi.⁵³

Terrori ei sitäpaitsi ollut Stolypinin mielestä ainoa ongelma Suomessa. Varsin näkyvän osan puheessa saivat myös Voimaliitto, aseiden salakuljetus Suomeen sekä punakaartit.⁵⁴ Näiden merkitys oli Stolypinin kannalta kuitenkin sikäli perfeerisempi, että kysymys oli paikallisista ilmiöistä, jotka eivät olleet saattaneet valtakunnan koko keskusjohtoa siinä määrin sekasortoon kuin Suomesta käsin ope- roineet terroristit.

Pääasian Stolypin jätti puheessaan kokonaan mainitsematta. Vaikka hän luetteli tar-

koin myös Suomessa valmistellut, mutta toteutumatta jääneet murhayritykset itseään, sotaministeriä, oikeusministeriä ja suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitšia vastaan, hän ei suoraan myöntänyt, että terroristit olivat Suomesta käsin suunnitelleet vielä kevään 1907 jälkeenkin tsaarin murhaamista. Itse asiassa Suomesta käsin toimiva ryhmä oli vielä keväällä 1908 suunnitellut — tosin poliisin ja Stolypinin tieteen — attentaattia, joka oli tarkoitus toteuttaa Nikolai II:ta vastaan Tallinassa, missä tsaarin oli määrä tavata Englannin kuningas. Suunniteltu attentaatti oli kuitenkin ymmärrettävästi kuivunut kokoon.⁵⁵

Terrorismin kukistaminen oli Stolypinin mielestä tehnyt sotatilan julistamisen Viipurin läänin ”tilapäisesti” tarpeettomaksi. Tähän vaikutti myös se, että Suomen rajalle oli pystytetty tiivis sotilaitten vartioketju (*cordon*), jonka tehtävänä oli estää epäilyttävien henkilöiden soluttautuminen Suomesta Venäjälle. Lisäksi Stolypin saattoi tyytyväisenä todeta, että Suomen viranomaisten kanssa oli nyt saatu aikaan läheisempää yhteistoimintaa, mikä oli tärkeää etenkin siksi, että Venäjän poliisilla oli vaikeuksia toimia Suomessa, jossa sillä ei ollut erityisiä agenteja.⁵⁶

Stolypinin Suomen viranomaisten kanssa terroria kukistettaessa kokemat hankaluudet olivat epäilemättä eräs keskeinen syy, jonka vuoksi hänen mielestään nyt tarvittiin ennen kaikkea Suomen autonomisen aseman tämentämistä. Tähän Stolypin pyrki 20. 5./2. 6. 1908 annetulla uudella esittelyjärjestyksellä, jonka mukaan kaikki Suomea koskevat lainsäädäntö- ja hallintoasiat oli esitettävä Venäjän ministerineuvoston tarkastettavaksi ennen niiden esittämistä keisarille. Ministerineuvoston tehtävänä oli puolestaan ratkaista, koskivatko sille näin esitetyt asiat keisarikunnan etuja. Samalla ministerineuvoston yhteyteen asetettiin erityinen komitea käsittelemään Suomen asioita puheenjohtajanaan Suomen autonomian tunnettu vastustaja K. N. Korevo.⁵⁷

Esittelyjärjestys oli aiheuttanut ristivetoa jo ministerineuvostossa, jossa hallituksen toinen vahva mies, finanssiministeri V. N. Kokovtsov

oli vastustanut sitä; myös ulkoministeri Alexander Izvolskij oli suositellut moderaatimpaa politiikkaa.⁵⁸ Suomessa esittelyjärjestys herätti voimakasta tyytymättömyyttä, joka kohdistui sekä sen antotapaan että sisältöön. Seurauksena oli protesteja ja vaatimuksia esittelyjärjestyksen muuttamiseksi tai kumoamiseksi, mutta niillä ei ollut minkäänlaista vaikutusta Stolypiniin. Tammikuun lopulla 1909 Nikolai II hylkäsi Mechelinin senaatin esittelyjärjestyksen kumoamista koskeneen alistuksen, helmikuussa Nikolai hajotti Stolypinin kehotuksesta eduskunnan puhemies Svinhufvudin arvosteltua avajaispuheessaan esittelyjärjestystä, ja maaliskuussa Nikolai edelleen hylkäsi kokoomussenaatin ja eduskunnan tekemät esitykset esittelyjärjestyksen muuttamisesta.⁵⁹ Mutta täl-

45. Vrt. S. Nordenstreng, Leo Mechelin. Hans Statsmanna-gärning och politiska personlighet II (Helsingfors 1937), s. 380, Jussila, s. 188.

46. Langhoff III, s. 87.

47. Vrt. Nordenstreng, s. 379.

48. Jussila, s. 183.

49. Vrt. Nordenstreng, s. 296—320.

50. Nordenstreng, 380.

51. Vrt. Nordenstreng, s. 394.

52. Välikysymykset on julkaistu: Priloženija k stenografitseskim otšetam Gosudarstvennoj Dumy. Tretij sozvyv. Sessija I. 1907—1908 g.g. Vol. I (S. -Peterburg 1908), p. 502—514, 591—594, Stolypinin puheenvuoro *in extenso*, Stenografitseskije otšety, ibid. p. 2919—2942 sekä välikysymyskeskustelu, ibid. p. 2941—2962 ja Vol. III p. 365—446. Hieman lyhennettynä ks. Suomea koskevat välikysymykset Venäjän valtakunnanduumassa (Helsinki 1908).

53. Stolypin duumassa 5./18. 5. 1908, p. 2923—2924, 2927.

54. Stolypin duumassa, ibid. p. 2921—2922.

55. Vrt. Stolypin duumassa, ibid. p. 2924, *Nikolajevskij*, s. 322. Nikolajevskin mukaan Azef tällä kertaa todella suunnitteli tsaarinmurhaa, *Nikolajevskij*, s. 331—332. Tämän jälkeen terroristit vielä kesällä 1908 väräisivät kaksi Glasgowissa rakennettavana olleen risteilijä Rurikin matruusia, joiden tehtävänä oli ampua tsaari laivan saapumisen jälkeen Venäjällä järjestettävässä paraatissa. Tästä suunnitelmasta poliisi ja Stolypin eivät olleet perillä, mutta tarkemmin tuntemattomista syistä sekään ei toteutunut, ja Nikolai sai vielä kymmenen vuotta lisää elinaikaa vrt. *Nikolajevskij*, s. 327—331.

56. Stolypin duumassa 5./18. 5. 1908, p. 2927—2928.

57. O. Seitkari, Eduskuntauudistus ja sortokausi. Suomen historian käsikirja II (Porvoo 1964), s. 405, Conroy, s. 128.

58. Peter Waldron, Stolypin and Finland. The Slavonic and East European Review 1/1985 s. 50—51; tähän voi tosin lisätä, ettei kumpikaan esittelyjärjestystä vastustaneista ministereistä ollut kuullut Suomesta käsin operoineiden terroristien tappolistan kärkeen.

59. Taimi Torvinen, Autonomian ajan senaatti. Valtioneuvoston historia 1917—1966 I (Helsinki 1977), s. 64—67, Uno Tuominen, Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta 1906—1917. Suomen kansanedustuslaitoksen historia V (Helsinki 1958), s. 199—200.

löin Stolypin oli jo joutunut keskelle poliittista kriisiä, jossa yhtenä osatekijänä oli juuri kysymys terroristien ja poliisin suhteista.

Terrorin loppu

Vladimir Burtsev oli vanha vallankumouksellinen, joka oli kiinnostunut vallankumouksellisen liikkeen historiasta. Vuosina 1906—07 hän julkaisi Pietarissa asialle omistettua aikakauskirjaa. Samaan aikaan hän oli alkanut tutkia itsepintaisia huhuja, joiden mukaan PSR:n terrorijärjestön huipulla toimi poliisin agentti. Burtsevin tutkimukset johtivat lopulta Evno Azefin paljastumiseen vuoden 1908—09 vaihteessa.⁶⁰

Burtsevin paljastus yllätti sekä sosialistivallankumoukselliset että poliisin. PSR:n johtajat järkyttyivät havaitessaan, että puolueen terrorijärjestön johtaja olikin todellisuudessa ollut salaisen poliisin agentti. Poliisi oli puolestaan hämmentynyt havaittuaan, että sen PSR:n terrorijärjestöön soluttama agentti olikin todellisuudessa johtanut järjestöä ja oli tässä ominaisuudessa vastuussa mm. korkeimman esimiehenä, sisäministeri von Plehwen murhasta.

Seurauksena oli skandaali, joka aiheutti syviä ristiriitoja PSR:ssä, saattoi salaisen poliisin sekasortoon ja vahingoitti Stolypinin uraa. Juuri hän oli keskeisesti johtanut salaista poliisia vuoden 1906 keväästä lähtien. Pääministerin epämiellyttävänä tehtävänä oli ensimmäiseksi selvittää asioista täysin sivussa pidetylle Venäjän itsevaltaiselle tsaarille, kuinka salainen poliisi oli sotkeutunut tämän sedän murhaan sekä tsaaria itseään vastaan punottuihin murhasuunnitelmiin. Audienssin jälkeen Nikolai oli Gerasimovin mukaan ollut ”poikkeuksellisen kiihtynyt”. Stolypinin ja Nikolain välit saivat pysyvän särön.⁶¹

Myös duuma reagoi ja esitti 11./24. 2. 1909 pääministerin vastattavaksi täysin spontaanin välikysymyksen. Aikaisemmista välikysymyskeskusteluista suvereenisti selvinneelle Stolypinille tuotti tällä kertaa huomattavia vaikeuksia vastata. Puheessaan hän pyrki vähättelemään Azefin roolia terrorijärjestössä sekä pe-

semään poliisia puhtaaksi vastuusta suuriruhinas Sergei Aleksandrovitšin murhaan.⁶²

Stolypin oli edellisestä kesästä lähtien ollut kasvavassa määrin konservatiivisen hovipiirin ja valtakunnanneuvoston reaktionääriksen osan hyökkäilyjen kohteena. Azefin paljastumista seurannut skandaali heikensi edelleen hänen asemaansa. Vaikka pääministerin ja opposition konflikti päättyi kesällä 1909 siihen, että Stolypin säilytti virkansa, hänen asemansa Nikolai II:een nähden oli joka tapauksessa olennaisesti heikentynyt.⁶³

Vuotta myöhemmin uusi sisäpoliittinen kriisi heikensi edelleen Stolypinin asemaa. Syyskuussa 1911 salainen poliisi oli — tapansa mukaan — edeltäkäs selvillä pääministeriä uhanneesta vaarasta, mutta toisin kuin aikaisemmin, se ei enää reagoinut siihen. Stolypin sai surmansa.⁶⁴

Näkökohtia

Venäjän 1870-luvun lopun terroristeista on sanottu, että he tietämättään avustivat Venäjän konservatiivisia voimia, sillä jokaisen terroriskun jälkeen poliittisen reformin vastustajat saattoivat entistä pontevammin vaatia poliisitoimien kiristämistä ja yhteiskunnallisten reformien toteuttamisen siirtämistä. Tässä toiminnassa terroristeja auttoi Venäjän ”edistyskellinen” ja liberaali mielipide. Se suhtautui terroristeihin myönteisesti ja siten sabotoi Aleksanteri II:n pyrkimykset oikeusvaltion perustamisesta Venäjälle.⁶⁵

Samaa voidaan — *mutatis mutandis* — sanoa myös terroristien roolista sekä liberaalien ja terroristien suhteista vuoden 1905 vallankumouksen aikana. Vallankumous nosti liberaalit sekä Venäjällä että Suomessa merkittäviksi yhteiskunnallisiksi vaikuttajaryhmiksi, joiden poliittiset ja sosiaaliset uudistussuunnitelmat nauttivat laajaa kannatusta. Liberaalien käytännön politiikka oli silti jossain määrin ristiriitaista periaatteellisten tavoitteiden kanssa. Olematta itse vasemmistolaisia vallankumouksellisia liberaalit kuitenkin toteuttivat politiikkaansa pitkälti vasemmistolaisten ter-

roristien ehdoilla. Venäjän kadettipuolue kiellettiin kategorisesti tuomitsemasta terroritekoja vieläpä Stolypinin sitä erikseen pyytäessään.⁶⁶ Suomessa Mechelinin senaatti taas soi legalistisella politiikallaan venäläisille terroristeille varsin suotuisat mahdollisuudet harjoittaa toimintaansa.

Terrori puolestaan oli eräs keskeinen tekijä siinä poliittisessa kehityksessä, joka johti vuoden 1905 vallankumouksen vaikutuksesta Venäjällä syntymässä olleiden perustulaillisten instituutioiden, kuten valtakunnanduuman ja sille vastuullisen ministeristön vähittäiseen rappeutumiseen ja poliisivaltion elementtien vahvistumiseen. Siten liberaalien myötämielisyys terroristeja kohtaan osaltaan jälleen sabotoi liberaalien omia pyrkimyksiä oikeusvaltion perustamisesta Venäjälle.

Suomelle venäläisten terroristien suosiminen kävi kalliiksi. Jo syksystä 1906 alkaen Venäjän oikeistolehdet alkoivat kirjoittaa, kuinka Suomi antoi tukensa Venäjän vallankumouksellisille⁶⁷, ja viimeistään toukokuussa 1908 duumassa käydyn välikysymyskeskustelun aikana oli yleisesti käynyt selville, että Suomen suuriruhtinaskunta oli antanut sekä aktiivista että passiivista tukea Venäjän terroristeille. Venäjän oikeistopiirien vaikutusvallan lisääntynytä kevään 1909 hallituskriisin jälkeen hallitsijan ja oikeiston silmissä terroristien tukikohtana maineensa menettäneellä suuriruhtinaskunnalla oli enää varsin vähän hyvää odotettavanaan.

60. Hildermeier, s. 385—386, Nikolajevskij, s. 336—338, Zenzinov, s. 413—414.

61. Gerasimov, s. 135, Nikolajevskij, s. 346.

62. Stolypin duumassa 11./24. 2. 1909, Gosudarstvennaja Duma. Tretij sozyv. Stenografitseskije ottšety 1909 g. Sessija vtoraja. Vol. II. S.-Peterburg 1909, p. 1418—1438, A. A. Polivanov, Iz dnevnikov i vospominanii (Moskva 1924) s. 60, Spiridovitš, s. 430—.

63. Vrt. esim. Edward Chmielewski, Stolypin and the Russian Ministerial Crisis of 1909 (California Slavic Studies vol. 4., 1967), s. 1—38.

64. Vrt. esim. Edward Chmielewski, Stolypin's Last Crisis (California Slavic Studies vol. 3., 1964), s. 95—126, Conroy, s. 189.

65. Richard Pipes, Russia under the Old Regime (s. I. 1977), s. 297, 303.

66. Vrt. Richard Pipes, Struve: Liberal on the Right, 1905—1944 (Cambridge, Mass. 1980), s. 55—56, Conroy, s. 155.

67. Langhoff II, s. 158.

Markku Salomaa

Revolverioppositio

Suomen kommunistinen puolue suunnitelti saavansa käyttöönsä vallankumouksen etujoukon, kun se ryhtyi vuoden 1918 lopulla kouluttamaan radikaalista punakaartilaisaineksesta punaupseereita. Koulutukseen liittyviä riskejä kuitenkin ei liene otettu huomioon. Taipumus suoran toiminnan suosimiseen yhdistyneenä sotilaalliseen järjestyneisyyteen ja nousevaan poliittiseen tajuntaan olisivat saattaneet johtaa punaupseeriston toimeenpanemaan ”palatsivallankumouksen” itse SKP:n johdossa; vallankäytön objektit kenties ryhtyisivätkin subjekteiksi.

Näin oli todellisuudessa myös käydä. Sotakoulun suomalaisten kurssilaisten ja punaupseerien parissa kehittynyt ”revolverioppositio” oli seuraus SKP:n sisäisistä linja- ja henkilöriidoista, jotka kärjistyivät lopulta vakavaksi terroristiseksi toiminnaksi.

Revolverioppositio syntyaustalla olivat jo vuoden 1918 punaisen Suomen siviili- ja sotilasjohtajien linjariidat. Silmä oli ainakin ajallista yhteyttä myös VKP(b):n kahdeksannessa edustajakokouksessa vuonna 1919 esiintyneeseen ”sotilasoppositioon” (voennaja oppozitsija). Pakolaisten keskuudessa herätti laajaa tyytymättömyyttä SKP:n johtajien ylellinen elintapa ja välinpitämättömyydestä nähtävä suhtautuminen puutteessa eläviin pakolaisiin.¹

Tyytymättömyys tuli dramaattisesti esiin heti SKP:n toisessa edustajakokouksessa elosyyskuussa 1919. SKP:n keskuskomitean kehotuksesta saivat suomalaiset joukko-osastot, kommunistiset kollektiivit ja klubit henkilöluvun mukaan valita siihen edustajansa. Ko-

1. Juho Kovanen kuuustelupöytäkirja (kptk.) no. 3971 6. 3. 1922 (Paasi (Pyy), August Juhanp., EK-VALPO Hmp. 3699).